

O'ZBEKISTONDA MINTAQAVIY IQTISODIYOT SOHASIDAGI ILMIY TADQIQOTLAR: EVOLYUTSIYA VA ISTIQBOLLAR

Ergashev Sherali Erali o'g'li

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti, mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekistonda mintaqaviy iqtisodiyot sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tizimli tahlil qilingan. O'zbek olimlari tomonidan mintaqaviy salohiyat baholash, institutsional mexanizmlar, investitsiya muhiti, erkin iqtisodiy zonalar, innovatsion rivojlanish va raqamli transformatsiya yo'nalishlarida olib borilgan tadqiqotlar o'rganilgan. Ilmiy maktablar va ularning hissasi baholangan.*

Kalit so'zlar: *mintaqaviy iqtisodiyot, O'zbekiston, ilmiy tadqiqotlar, integral baholash, investitsiya muhiti, innovatsion rivojlanish, raqamli transformatsiya, ilmiy maktablar*

KIRISH

O'zbekistonda mintaqaviy iqtisodiyot sohasida olib borilgan tadqiqotlar mustaqillikdan keyingi davrda jadal rivojlandi. 1991 yilda mustaqillikka erishilgandan so'ng, mamlakatimizda mintaqaviy rivojlanish masalalari alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi. Bunga markazlashgan rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o'tish, mintaqalar o'rtasidagi tabiiy-iqtisodiy farqlar va globallashuv jarayonlari sabab bo'ldi.

Buxoro viloyatida 2020–2024 yillarda YaHM hajmi 35 320,0 mlrd so'mdan 71 560,4 mlrd so'mga yetib, 2,03 marta oshgan. Investitsiyalar hajmi 12,18 trln so'mdan 51,66 trln so'mga, ya'ni 4,24 marta kengaygan. Ushbu jadal rivojlanish jarayonlari mintaqaviy iqtisodiyot sohasida ilmiy tadqiqotlarning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

O'zbekistonda mintaqaviy tadqiqotlarning evolyusiyasi

O'zbekistonda mintaqaviy iqtisodiyot sohasidagi tadqiqotlar to'rt bosqichdan o'tdi. Birinchi bosqich (1991-2000) – o'tish davri iqtisodiyoti sharoitida mintaqaviy muammolarni o'rganish. Bu davrda akademik S.S.G'ulomov, professorlar A.M.Muftaydinov, I.I.Iskandarov va boshqalar mintaqaviy iqtisodiyotning nazariy asoslarini O'zbekiston sharoitiga moslashtirish bo'yicha dastlabki tadqiqotlarni olib bordilar.

Ikkinchi bosqich (2000-2010) – mintaqaviy iqtisodiyot metodologiyasining shakllanishi. N.X.Jumayev, A.Sh.Bekmurodov, B.A.Berdiyev, B.Yu.Xodiev kabi tadqiqotchilar mintaqaviy tahlilning zamonaviy usullarini joriy etdilar. Matematik modellashtirish, ekonometrik tahlil, GIS-texnologiyalar keng qo'llanila boshladi.

Uchinchi bosqich (2010-2020) – amaliy tadqiqotlarning kuchayishi. Sh.I.Mustafakulov, A.F.Rasulev, D.A.Raxmonov kabi olimlar mintaqaviy rivojlanishning konkret mexanizmlarini ishlab chiqdilar. Erkin iqtisodiy zonalar, sanoat klasterlari, investitsiya muhiti tadqiqot predmetiga aylandi.

To'rtinchi bosqich (2020-hozir) – raqamli transformatsiya davri. M.L.Ikramov, Sh.Sh.Gulyamov, Z.T.Otakuziev mintaqaviy rivojlanishning raqamli aspektlarini o'rganmoqda.

Asosiy ilmiy maktablar va ularning hissasi

Toshkent ilmiy maktabi (TDIU, O'zMU, TDTU) akademik S.S.G'ulomov rahbarligida shakllangan bo'lib, mintaqaviy iqtisodiyotning makroiqtisodiy aspektlariga e'tibor qaratadi. Maktab vakillari 50 dan ortiq doktorlik va 200 dan ortiq nomzodlik dissertatsiyalari himoya qildilar. Samarqand ilmiy maktabi mintaqaviy geografik tizimlar va hududiy tashkiliy masalalarni o'rganadi. Farg'ona ilmiy maktabi sanoat mintaqalari va agrosanoat klasterlari tadqiq qiladi.

O'zbek olimlarining tadqiqotlari xalqaro ilmiy hamjamiyat tomonidan e'tirof etilmoqda. Scopus va Web of Science bazalarida indekslangan nashrlar soni yildan-yilga ortmoqda: 2015 yilda 12 ta, 2020 yilda 47 ta, 2023 yilda 89 ta maqola chop etilgan. UNDP, World Bank, ADB, JICA kabi tashkilotlar bilan 30 dan ortiq qo'shma tadqiqot loyihalari amalga oshirilgan.

Yo'nalish	Tadqiqotchilar	Asosiy natijalar
Mintaqaviy salohiyat baholash	I.Iskandarov, A.Rasulev, N.Ziyadullaev	Integral baholash metodikasi, reyting tizimi
Institutsional mexanizmlar	N.Maxmudov, K.Sirojiddinov	Boshqaruv modeli, institutsional muhit indeksi
Investitsiya muhiti	Sh.Mustafakulov, B.Teshabaev	Investitsiya jozibadorlik omillari
Erkin iqtisodiy zonalar	D.Raxmonov, S.Chepel	EIZ samaradorlik mezonlari
Innovatsion rivojlanish	B.Xodiev, M.Ikramov	Innovatsion ekotizim modeli
Raqamli transformatsiya	Z.Otakuziev, Sh.Gulyamov	Raqamli tayyorgarlik indeksi

1-jadval. O'zbekistonda mintaqaviy iqtisodiyot bo'yicha asosiy tadqiqot yo'nalishlari

Mintaqaviy tadqiqotlarning amaliy yo'nalishlari

I.Iskandarov (2008) mintaqalarning iqtisodiy salohiyatini baholash metodologiyasini ishlab chiqdi. U integral ko'rsatkich formulasini taklif etdi: $P = \sum(\alpha_i \times K_i)$, bu yerda P – mintaqa salohiyati integral ko'rsatkichi, α_i – i-komponentning vazni, K_i – normallashtirilgan ko'rsatkich. Bu metodika mintaqalarning iqtisodiy salohiyatini ob'ektiv baholash imkonini beradi.

B.Xodiev (2010) mintaqaviy iqtisodiy tizimlarni modernizatsiya qilish mexanizmlarini tadqiq qilib, modernizatsiyaning to'rt bosqichini ajratdi: tayyorlov, strukturaviy o'zgarish, innovatsion va integratsion bosqichlar. Sh.Mustafakulov (2017) investitsiya muhitini baholash uchun 7 guruh ko'rsatkichlarni taklif etdi: iqtisodiy salohiyat, infratuzilma, institutsional muhit, innovatsiya salohiyati, inson kapitali, tabiiy resurslar va xavfsizlik.

D.Raxmonov (2015) erkin iqtisodiy zonalarning samaradorlik mezonlarini ishlab chiqdi: iqtisodiy (investitsiyalar hajmi, eksport ulushi), ijtimoiy (yangi ish o'rinlari, ish

haqi darajasi) va innovatsion samaradorlik (R&D xarajatlari, patentlar soni). A.Vaxabov (2014) mintaqaviy byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilish modelini taklif etdi.

Raqamli transformatsiya yo'nalishida Z.Otakuziev (2019) e-hukumat samaradorligini, Sh.Gulyamov (2021) raqamli tayyorgarlik indeksini ishlab chiqdilar. Bu tadqiqotlar "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qilmoqda.

Xulosa

O'zbekistonda mintaqaviy iqtisodiyot sohasidagi tadqiqotlar mustaqillikdan keyingi davrda to'rt bosqichli evolyutsion yo'l bosib o'tdi. Har bir bosqich o'z davri talablariga mos ilmiy natijalarni berdi.

Asosiy ilmiy maktablar – Toshkent, Samarqand va Farg'ona – mintaqaviy iqtisodiyotning turli aspektlarini o'rganib, O'zbekiston mintaqaviy siyosatiga muhim hissa qo'shmoqda. Xalqaro nashrlar sonining o'sishi va qo'shma loyihalar soni bu tadqiqotlarning sifat jihatidan rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Kelgusida mintaqaviy tadqiqotlar raqamli transformatsiya, yashil iqtisodiyot, innovatsion ekotizimlar va mintaqalararo integratsiya masalalariga ko'proq e'tibor qaratishi lozim. Buxoro viloyati tumanlarida ekonometrik modellashtirish va boshqaruv samaradorligini baholash bo'yicha chuqur tadqiqotlar o'tkazish dolzarb vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Iskandarov I.I. Регионы Uzbekistana: otsenka sotsialno-ekonomicheskogo potentsiala. – Toshkent: Fan, 2008.
2. Xodiev B.Yu. Modernizatsiya regionalnykh ekonomicheskix sistem. Doktorlik dissertatsiyasi. – Toshkent, 2010.
3. Maxmudov N., Maxmudov M. Regionalnaya ekonomika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
4. Vaxabov A. Mintaqaviy moliya tizimi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2014.
5. Raxmonov D.A. Erkin iqtisodiy zonalar va mintaqaviy rivojlanish. – Toshkent: Fan, 2015.
6. Mustafakulov Sh.I. Investitsiya muhiti va mintaqaviy rivojlanish. – Toshkent: TDIU, 2017.
7. Chepel S.S. Erkin iqtisodiy zonalar samaradorligi. – Toshkent: CEEP, 2018.
8. G'ulomov S.S. O'zbekiston mintaqalari tipologiyasi va rivojlanish strategiyasi. – Toshkent: Fan, 2019.
9. Otakuziev Z.T. E-hukumat va mintaqaviy boshqaruv. – Toshkent: TATU, 2019.
10. Ikramov M.L. Innovatsion ekotizimlar va mintaqaviy rivojlanish. – Toshkent: Fan, 2020.
11. Gulyamov Sh.Sh. Raqamli transformatsiya va mintaqaviy iqtisodiyot. – Toshkent: TDIU, 2021.
12. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari, 2024.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni.